

Nós haguem appareylat la hu, començaren ells de parar la brigola, e no volgren còmplir la treva, e tiraren --- e la corda de lur brigola envolvés entorn la pertxa; e Nós havíem feytes moltes *fonas* ---; e sempre que hac tirat, e la corda fo envolta, faem cridar a tots a armes e que anassen tots combatre: e ab les balestes e ab les *fonas*, faeren-ho en tal guisa que no pogren pujar lassús ni desvolre la *fona* ni baxar la pertxa ---», Jaume I, *Cròn.*, § 461 (Ag., p. 459); passatge del qual sembla deduir-se que *fona* podia tenir (juntament amb el més concret) un sentit genèric que abraçava altres aparells de llançament, comparables a la *fona* individual i portable, però més poderosos (com la brigola), cf. infra el que dic de *fonèvol*. És un mot que restà en ús, més o menys intens, en la nostra llengua, sempre i pertot, amb caràcter més efectiu o més potencial.

«Diu Vegeci que, en especial los antics, tenien per mal que hom d'armes no sabés gitar pedra ab *fona*, car la *fona* no és de càrrec, e és de gran servey en tot fet d'armes», Eiximenis (*Regiment*, cap. 207). *Ffona* en la llista de rims en *-ona* d'o tancada (junt amb altre *ffona* que pot ser el subjuntiu de *fondre*) en Jacme Marc (lín. 460); «*fona* per a tirar: *fundar*», Busa-N., C-VIII-3.4f; «*fona* o mandró: *fundar*», OPou (*TbPu.*, 174; on pot estar a tall de mot preferit a València i mandró en el N. del Princ.). Bastant usat així mateix per escr. Renaix., com Verdaguer¹ o Apelles Mestres (veg. la cita d'aquest a l'article *FOLLAR*);² s'observa, però, que, a nivell quotidià i vulgar, unes zones prefereixen l'ús d'un sinònim, i altres el d'un altre.

Entre els marrecs barcelonins (puc garantir-ho car prenia part en combats de carrer, cap a 1912, en el barri del Pedró) *fona* no s'usa (àdhuc no s'entén, si no és ja un minyonet una mica culte), i tots sabíem — i manejàvem — *mandró*. Un vell barceloní, Pons i Massaveu, sembla denotar ja el mateix (amb el seu ús sinònimic, de cara a lectors d'altres terres) c. 1865: «uns se tragueren lo *mandró* o la *fona*, altres s'ompliren de palets --- les butxaques», *La Colla del Carrer* III, p. 27; car dubto que amb la doble denominació s'expressessin en el vuitcents barceloní dues varietats fundibulàries distintes, mentre que en el següent hi ha quelcom d'això i d'allò alhora: «tot d'una se treu sa *bronda* — passetja o *fona* i també *mandró* — i hi posa pedra», Arx. Lluís Salvador (p. 248).

Quant a Barcelona, s'usava *mandró*, no pas *fona*: Coromines posa només aquell en la narració de la vida barcelonina del seu *Bajalta* adolescent (O. C., 60a26, i 61a28); i que en el S. xx, no sols a Barcelona sinó també en el Baix Empordà, *fona* no és vulgar ni a penes conegut, sinó *mandró*, ens ho confirma a Llofriu Irene Rocas (*BDLC* x, 1919, 366). A Menorca *fona* és la part central i més important de la *bassetja* o *passetja*;³ veg. *BASSETJA* ací, vol. I, 710, n. 3, article on es trobaran moltes dades complementàries relatives al mot *fona*, que ací no ens caldrà repetir.

Ara bé, *fona* és el terme vulgar i corrent, tant en la part NO. com en la part Sud del nostre domini lingüístic, comprnent en aquella els nostres Pirineus centrals fins a la part més alta, les altes valls del Pallars

(no en vaig registrar d'altre a cap dels pobles de Cardós i Vall Ferrera, els anys 1932-34); i en aquesta, fins a la zona alacantina (*una fona*, Petrer, 1963): notem l'expressiva dita popular que usen a Mondver per anomenar l'home «reticente»: «tira en *fona*» (*Canyissas*, 129); com si diguéssim 'aquest no diu les coses directament sinó que les engega «per elevació»'.

FUNDA significava en llatí, en la llengua clàssica, per una part 'bossa', 'funda', però especialment fou el nom romà de la fona. Tanmateix no d'origen indoeuropeu: veg. a *BASSETJA*, notes 3 i 6, i en particular la fi de la nota 9 (p. 710b49ss.). Com apunten Ernout-M., FUNDA seria llatinització del nom aborigen balear de la *fona*; i com insinuo allí, una base BHONDA/PIH(R)ONDA, amb altres variants fonètiques anàlogues, pogué ser adaptada al llatí en diverses variants formals. Se sol parlar sobretot de la inexplicable *r* del fr. *fronde*, amb forçades o elusives explicacions diverses. És certament important la petita monografia de Karl Jaberg *Die Schleuder: zur expressiven Wortgestaltung (Festschrift Albert Debrunner, Berna 1954, pp. 213-323)*, de consulta certament fructuosa per al qui s'interessi per a la història d'aquest mot en romànic.

En realitat és probable que la *r* no nasqués en el Nord de França: com ja subratllà Gaston Paris (*Rom.* XIX, 1890, 120), el fr. *fronde* no apareix per primer cop fins a textos de la fi del S. xvi, ço que imposa la deducció que fou un manlleu de l'oc. *fronda*. Però acontentar-se, com vol Jaberg, amb la vaga i incientífica «explicació» «*r* epentètica», com han dit tants, i ell mateix, ni que sigui vestint-la més presumptuosament amb el terme de «*expressive Gestaltung*», no em sembla gens convincent: ¿de debò és més «*expressiu*» *fronda* que *fonda*? ¿Fr pot realment suggerir el brunzir del llançament d'una pedra? Fos z! Si això sorgís en un verb que significués 'fonejar', 'llançar amb fona', encara, però per què seria sobretot en el nom de l'enginy, un trenat de cordes o cordetes *usat* per llançar, és cosa que ja no es veu.

Per això ja el gran lingüista que fou Gaston Paris, mestre de tots, es negava a admetre aqueixes males i vagues explicacions «epentètiques». I reparava que al costat de oc. *fronda* hi ha *floundo*, i hi ha un fr. ant. *flondelle*, i l'it. *fionda* (< *fl*). És clar que això descarta tota expressió onomatopeica o «*expressiva*», car és evident que la idea que suggereix la combinació consonàntica *fe* és tot el contrari d'un brunzit: és quelcom d'escoladís, llisquent o flonjo. Per això G. Paris es decantava a donar raó als etimòlegs italians que explicaven *fionda* per un diminutiu FUNDULA (que com a nom de la fona, almenys, hauria de dur asterisc). Per què diminutiu? No seria pas per expressar el caràcter manso o inofensiu de la fona... Aquesta mena de metàtesi és ben coneguda en italià, certament (*spiuma/schiuma* < SPUMULA, Vènet *sçama* SQUAMULA, *fieno* < FENULUM, longud. *frišu* FISTULA), però justament és típic i exclusiu d'Itàlia. I això ja no és lícit d'aplicar-ho a l'oc. *floundo/fronda* i al fr. ant. *flondelle*.